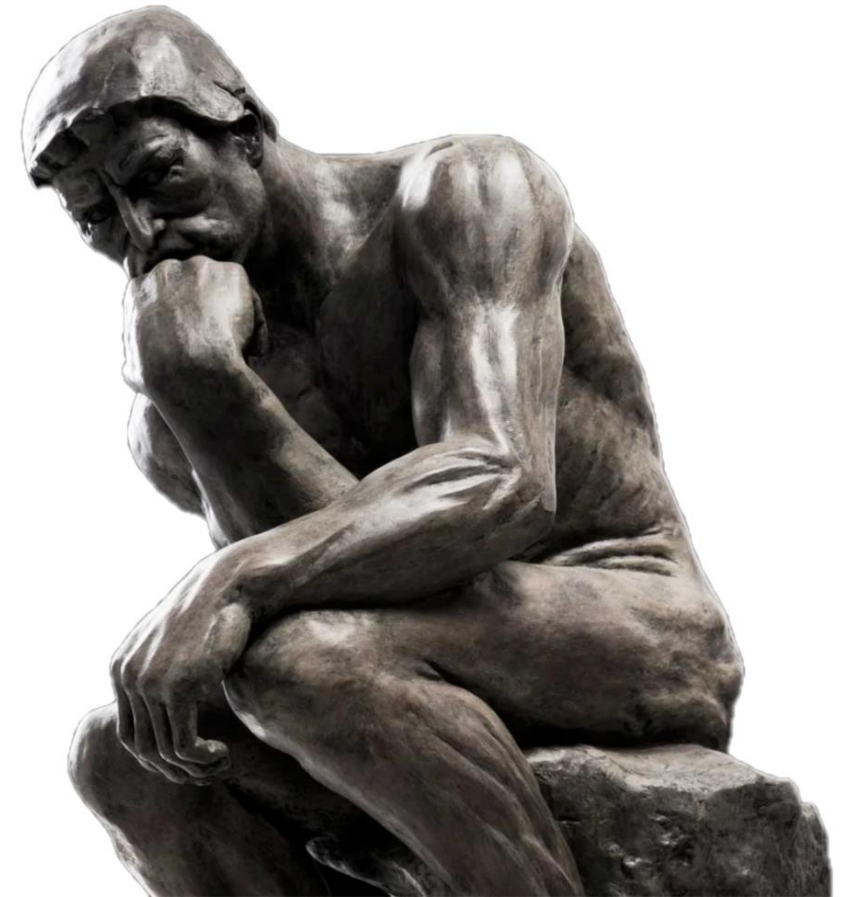

MUNI
ARTS

I. Co je filosofie? A k čemu? A co je? (Úvod. Ontologie či metafyzika)

Josef Petrželka, Katedra filosofie FF MU
Podzimní semestr 2020

Obsah

1. Co je filosofie?
2. K čemu je filosofie?
3. Co vůbec je (existuje)? (Ontologie)

I. 1. Co je filosofie?

Co je filosofie?

Jednoduchá otázka, nesnadná odpověď – tři různé způsoby odpovídání:

A. Různé koncepce a „definice“ filosofie

- Pokus přesně, jednoznačně a stručně postihnout podstatu filosofie.

B. Srovnání: filosofie a ... věda, náboženství, umění

- Poukaz na shody/podobnosti a rozdíly ve vztahu k něčemu, co je nám možná lépe známo.

C. Přehled témat či problémů filosofie a jejích disciplín

- Představení obsahu toho, co si chceme vyjasnit, výčet otázek...

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

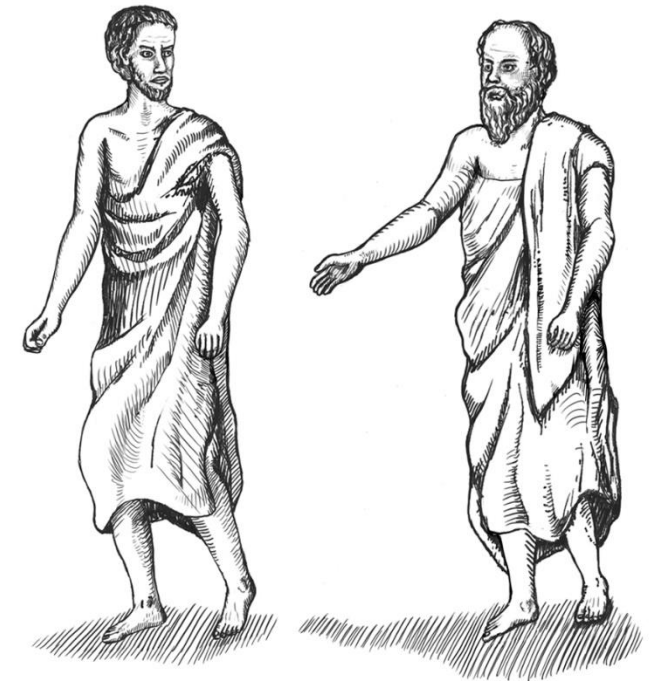
- **Neexistuje** jediná a všeobecně uznávaná definice filosofie!
 - Proč ne?
 - Smyslem a cílem jakékoli definice je přesně postihnout podstatu definované věci a právě jen této věci tak, aby pod definici nespádala žádná jiná věc.
 - To předpokládá, že mezi těmi jednotlivými „věcmi“ jsou jednoznačné hranice.
 - Ovšem skutečnost je možná komplikovanější a složitější...
 - ... a to nejen v případě filosofie – velké, možná neřešitelné problémy vyvstávají i při pokusech jednoznačně definovat např. estetiku či náboženství, ale i takové přírodní a na člověku nezávislé jevy, jako je život nebo planeta!
- Na následujících šesti snímcích si – jen jako ukázkou – představíme několik koncepcí či definic filosofie, a to jednak z doby antiky, jednak z doby moderní a (téměř) současné.
- Jedná se jen o ilustraci, není nutno si definice pamatovat.
- Důležité a užitečné bude až jejich závěrečné shrnutí a určitá analýza (viz „c. Shrnutí – typické motivy v definicích a koncepcích filosofie“).

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

a. Antika

▪ Sókratés:

- „Ten z vás, lidé, je nejmoudřejší, kdo jako Sókratés poznal, že jeho moudrost nestojí opravdu za nic.“
- „... že toto je dokonce největší dobro pro člověka, každý den vésti hovory o ctnosti a o ostatních věcech, o kterých vy mě slyšíte rozmlouvat a sebe samého i jiné zkoušet, a že život bez zkoušení není člověku hoden žití...“

© Michal Peichl, 2016

5

© Michal Peichl, 2016

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

a. Antika

▪ Platón:

- „... filosofové jsou lidé schopní chápati to, co jest ustavičně v týchž vztazích neproměnné, a nefilosofové ti, kteří toho nejsou schopni, nýbrž bez určitého směru se pohybují v oblasti množství a proměnlivosti...“
- „Nestanou-li se, děl jsem, v obcích filosofové králi nebo neoddají-li se nynější takzvaní králové a panovníci upřímně a náležitě filosofii a nepadne-li toto obojí v jedno, politická moc a filosofie, a těm četným duchům, kteří se nyní různě ubírají za jedním nebo druhým cílem, násilím v tom nebude zabráněno, není pro obce (...) konce béd a myslím, že ani ne pro lidské pokolení...“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

a. Antika

▪ Aristotelés:

• „Neboť jako dnes, tak v dřívějších dobách lidé začali filozofovat, protože se něčemu divili. Z počátku se divili záhadným zjevům, jež jim bezprostředně ukazovala zkušenost, a teprve potom ponenáhlu postupující naznačenou cestou dospěli i k záhadám významnějším... Ten pak, kdo pochybuje a diví se, má vědomí nevědomosti (...). Jestliže tedy lidé filozofovali, aby unikli nevědomosti, je zjevno, že usilovali o vědění proto, aby nabyli vědění, nikoli pro nějaký vnější užitek. (...) A tak vidíme, že tuto vědu [tj. filosofii] nevyhledáváme pro žádný jiný vnější užitek, nýbrž jako říkáme, že svobodný je člověk, jenž je pro sebe a nikoli pro druhého, tak i ona jenom je vědou svobodnou; jenom ona totiž je vědou pro sebe.“

Scénka ilustrující Aristotelovu (a Platónovu) představu o tom, jak filosofie vznikla a co to vlastně je. Viz <https://www.youtube.com/watch?v=RKA5R9iD2kc&t=7s>

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

b. Současnost (téměř)

- S. Kierkegaard (19. st.):
 - „Filosofie nám dává sebepochopení (soběporozumění).“
- *Ottův slovník naučný* (19./20. st.):
 - „Filosofie jest věda, která na základě výsledkův ostatních věd hledí sestrojiti jednotný názor světa. Cíl její vždy byl a bude, aby lidské poznatky spojila v přehledný celek, aby ze všeho vědění takto nasbíraného vyvodila poslední výslednici, z níž by vysvívalo, jak člověk v přívale dojmů životních se orientovati, jak na svět zíratí, jak smýšleti a jednati má.“
- K. Jaspers (pol. 20. st.):
 - „Filosofovat znamená být na cestě. Otázky jsou ve filosofii podstatnější než odpovědi a každá odpověď se stává novou otázkou. ... Co to filosofie je, to nelze vědět jinak než vlastní zkušeností.“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

b. Současnost (téměř)

- Arno Anzenbacher (1981):
 - „Filozofie je kritická rozumová věda o podmínkách možnosti empirické skutečnosti jako celku.“
- Filosofický slovník (Olomouc: FIN 1995):
 - „Filosofie ... znamená především touhu po opravdovém vědění, jež by obsáhlo celou skutečnost a vyjevilo člověku smysl jeho života, počínání a usilování.“
- Blecha (2002, s. 16):
 - „Filosofie je zvláštní myšlenkové úsilí, které si klade za cíl zkoumat jednotlivá jsoucna nikoli jako ostatní vědy v jejich dílčích projevech, ale z hlediska toho, že, jak a proč vůbec jsou, tedy z hlediska jejich bytí. Proto je první a základní filosofickou disciplínou tzv. ontologie – nauka o bytí.“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

b. Současnost (téměř)

- W. Lawhead (The Philosophical Journey, 2000):
 - „Filosofie je
 1. hledání soběporozumění,
 2. láska k moudrosti a snaha o její dosažení,
 3. kladení otázek o významu našich nejzákladnějších pojmů,
 4. hledání základních přesvědčení, která budou racionálně odůvodněna.“
- M. Otisk (Filosofie a její vybrané problémy, 2007):
 - „Jest tedy patrné, že ani dnes dostupné texty, které uvádějí do filosofie, nejsou sto podat bezvadnou definici filosofie. Nelze předpokládat, že rozmnožování výčtu těchto definic, či dokonce pokus o vlastní výměr, by vedl k lepšímu výsledku: Filosofie je minimálně velice obtížně definovatelná, je docela dobře možné, že již z povahy samotné filosofie plyne, že je nedefinovatelná...“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

c. Shrnutí – typické motivy v definicích a koncepcích filosofie

i. zvláštní poznávací činnost

- „kritická rozumová věda“, „zvláštní myšlenkové úsilí“

ii. speciální předmět

- „zkoumat jednotlivá jsoucna nikoli jako ostatní vědy v jejich dílčích projevech, ale z hlediska toho, že, jak a proč vůbec jsou“, „jednotný názor světa“, „co jest ustavičně v týchž vztazích neproměnné“

iii. specifický účel a výsledek

- „lidé filosofovali, aby unikli nevědomosti“, „sebepochopení (soběporozumění)“, „jak na svět zírati, jak smýšleti a jednati“, „smysl života, počínání a usilování“

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

Smysl určení věci srovnáváním:

- Učinit si představu o tom, co je méně známé, mohu i tak, když vyjdu od něčeho známějšího a ukážu, čím se od něj to méně známé shoduje liší.
- Na druhou stranu zde musí být nějaká podobnost – nic by nám nepomohlo srovnání s něčím zcela odlišným, to bychom skončili u „ale to je něco úplně jiného“, aniž bychom se dozvěděli „co jiného“ to naše méně známé je.
 - Chceme-li např. lépe poznat určitý druh jablka mezi jinými druhy, nebude mít smysl jej srovnávat s hruškami.
- Filosofii lze smysluplně srovnat s **náboženstvím, vědou a uměním (beletrií)**, jež jsou jistě obecně známější, ale už ne např. se sportem či s módou (i když ty asi také všichni známe).
- Srovnání ovšem poukáže jen na shody se srovnávaným a odlišnosti od něj a nemusí postihnout (vnitřní) podstatu zkoumané věci (kterou očekáváme v definici).

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

a. Filosofie a náboženství

- srovnání cíle, předmětu, formy, metod, proměn v dějinách

Cíl:	poznání skutečnosti (a místa člověka v ní) X určení úkolu člověka (v rámci skutečnosti)
Předmět:	v zásadě stejný – celek skutečnosti včetně člověka, člověk (a obklopující skutečnost)
Forma:	odborné texty (knihy, články) X rituály, náboženská praxe
Metody:	dedukce, pojmová analýza, hermeneutika, argumentace X výklad „posvátných textů“
Proměny:	proměna kladených otázek a témat vůbec, proměna odpovědí X lpění na tradici a „posvátných textů“, silná dogmaticnost

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

b. Filosofie a **věda**

- srovnání cíle, předmětu, formy, metod, proměn v dějinách

Cíl: **stejný** – poznání skutečnosti (a místa člověka v ní)

Předmět: **v zásadě stejný** – celek skutečnosti včetně člověka; ovšem na straně vědy striktně rozčleněný do mnoha dílčích věd

Forma: **stejná** – odborné texty (knihy, články)

Metody: dedukce, pojmová analýza, hermeneutika, argumentace **X**
velmi specifické metody pozorování i zpracování empirických dat; modelování, experiment

Proměny: proměna kladených otázek a témat vůbec, proměna odpovědí **X**
jednoznačný postup poznání co do tematické šíře i hloubky odůvodnění poznatků

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

c. Filosofie a **umění** (beletrie)

- srovnání cíle, předmětu, formy, metod, proměn v dějinách

Cíl:	(objektivní a obecné) poznání skutečnosti (a místa člověka v ní) X (subjektivní) zobrazení lidského světa a emocionální působení
Předmět:	podobný – celek skutečnosti včetně člověka X především individuální lidský svět, ale (někdy více, někdy méně) v rámci celku skutečnosti
Forma:	velmi podobná – odborné texty (knihy, články) X knihy a jiné texty (avšak bez odborných náležitostí)
Metody:	dedukce, pojmová analýza, hermeneutika, argumentace X tvůrčí (někdy i iracionální) aktivita
Proměny:	proměna kladených otázek a témat vůbec, proměna odpovědí X střídání uměleckých směrů a žánrů

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

Smysl určení věci přehledem:

- Zkoumanou věc můžeme blíže poznat také tak, že ukážeme, co všechno k ní patří, z čeho všeho se skládá, co všechno obsahuje.
- Tak určitě získáme celkový přehled, ale ne nutně i pochopení toho, co je v dané věci důležité a ústřední (to je opět nevýhoda vůči definici).

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

a. Ontologie (metafyzika)

- zabývá se otázkami jako „co existuje“, „jak to existuje“, „jaké jsou vlastnosti jsoucn“, „co je principem veškeré skutečnosti“ atd.

b. Epistemologie (gnoseologie)

- otázky po metodách získávání, po kvalitách a způsobech komunikace poznatků, např. „co je vědění“, „co je pravda“ atd.

c. Etika

- problémy morálního jednání, hodnot, např. „jak správně žít“, „v čem spočívá dobro“ atd.

d. Sociální a politická filosofie

- problém společenské spravedlnosti a problém spravedlivého uspořádání společnosti, svoboda, rovnost, moc, autorita, lidská a občanská práva, kolektivismus, individualismus, totalitarismus, stát, ideologie

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

e. Filosofická antropologie

- obecné otázky po podstatě člověka (např. vztahu „duše“ a těla), jeho místě ve světě, jeho limitům a možnostem zdokonalení atd.

f. Filosofie vědy

- jak rozlišit vědecké tvrzení od nevědeckého, jak se dosahuje pokroku ve vědě atd.

g. Filosofie mysli

- jaký je vztah mezi myslí a tělem, jak může nějaký fyzický proces způsobit psychický stav, jak je možné, že něco psychického může účinně působit na něco fyzického atd.

h. Filosofie jazyka

- otázky po vztahu jazyka a věcí, významech jazykových výrazů atd.

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

- i. Filosofie dějin, filosofie práva, filosofie umění (a další)
 - speciálnější disciplíny, zabývají se mj. obecnými a metodologickými otázkami daných oblastí (např. mají dějiny nějaký cíl?, jaký je původ právních norem?, je krása objektivní?)

I. 2. K čemu je filosofie?

Když už víme (aspoň tak trochu), co filosofie je, můžeme se zeptat, k čemu je. A k čemu může být užitečná i vám.

A. Co znamená to „k čemu“?

B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

I. 2. A. Co znamená „k čemu“?

- „K čemu to je?“ „To není k ničemu.“
 - To jsou v každodenním životě velmi častá vyjádření. Přitom se jaksi automaticky předpokládá, že je jasné, co se myslí tím „k čemu“.
 - Tedy by mělo být jasné a samozřejmé, v jakém vztahu či kontextu se o dané věci vyjadřujeme.
 - To ale tak úplně samozřejmé nebude. Posud'te sami podle následujících výpovědí o filosofii, v nichž je to „k čemu“ vždy výslovně určeno.

I. 2. A. Co znamená „k čemu“?

- „K čemu je mi (užitečné) studium filosofie?“
 - Studium filosofie je velmi užitečné (přímo nezbytné) **ke splnění všech podmínek bakalářského studia na MU.**
 - Studium filosofie není příliš užitečné **k nalezení lukrativnějšího zaměstnání.**
 - Studium filosofie určitě není nezbytné a asi ani příliš užitečné **k přežití jednotlivce** a jeho rodu.
 - Studium filosofie nebylo a není nezbytné ani **k přežití druhu** Homo sapiens.
 - Studium filosofie je velmi užitečné **ke kultivaci myšlení** (a následně snad i jednání), jež spočívá mj. ve vnímání skutečností v širším kontextu a v rozlišování (a respektování) různých perspektiv.
 - Studium filosofie je rozhodně užitečné až nezbytné **k získání ucelenějšího a věcně a argumentačně podloženého pohledu** na život a skutečnost.
- Otázka na vás: Která z těch „k čemu“ jsou pro vás důležitá, příp. které z nich je pro vás vůbec nejdůležitější?

I. 2. A. Co znamená „k čemu“?

- Sókratés pečuje o duši ševce (© Michal Peichl)
- Švec pracuje, vyrábí boty.
- Sókratés se s ním chce bavit o filosofických otázkách (etických otázkách, např. jaká je spravedlivá cena a co je vůbec spravedlnost).
- **K čemu** to nebohému ševci bude?!

I. 2. B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

- Antika
 - filosofie jako **celek a souhrn veškerého poznání** + jako **způsob života**
- Novověk
 - rozvoj techniky → speciální vědecké pozorovací a měřicí přístroje (dalekohled, mikroskop, urychlovače částic) → postup vědeckého poznání → oddělení vědeckých poznatků od filosofie jako celku vědění → **postupné zúžení a proměna předmětu filosofického zkoumání**
- 20. století a současnost
 - filosofie se soustředí na:
 - **zkoumání jazyka** (analytická filosofie)
 - **zkoumání vědomí a podstaty mentálních stavů** (fenomenologie, filosofie mysli)
 - **etické a společensko-politické problémy** (existencialismus, aplikovaná etika, sociální filosofie)

I. 2. B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

- A k čemu může filosofie sloužit nefilosofům?
 - pojmová práce (definice, rozlišování a porovnávání různých významů slov apod.)
 - metodologie (zvláště metodologie práce s promluvou/textem, rozlišování různých perspektiv apod.)
 - argumentace (co lze a co nelze logicky odvodit z daných východisek, jakých argumentačních chyb či faulů je třeba se vyvarovat apod.)
 - Tyto tři body přispívají ke zmíněné **kultivaci myšlení**, a v důsledku k vytvoření onoho **ucelenějšího a věcně a argumentačně podloženého pohledu** na život a skutečnost.
 - orientace v morální problematice (eutanazie, autonomní auta...) a problematice hodnot
- Filosofie ovšem musí přiznat, že její nabídka je zajímavá jen pro toho, kdo má **zvědavého ducha, klade si otázky a touží porozumět** věcem nad rámec všedního života!

Shrnující otázky

- Jakými způsoby je možno odpovídat na otázku „co je filosofie“ (a vůbec na otázku „co je X“)?
- Jaké typické motivy se opakovaně objevují v definicích filosofie?
- Srovnání s čím může být užitečné pro zodpovězení otázky „co je filosofie?“ a proč právě s těmito oblastmi kultury?
- Co má filosofie společného s náboženstvím, vědou a uměním a čím se od nich liší?
- Na co se vlastně ptáme, když se ptáme, k čemu je filosofie?
- A k čemu tedy filosofie může být v dnešní době?
- A k čemu je filosofie vám osobně?

I. 3. Co vůbec je (existuje)? (Ontologie a metafyzika)

- A. Co je ontologie (metafyzika)?
- B. Od otázky „k čemu (něco je)?“ k různým druhům jsoucn
 - a. Různá jsoucna
 - b. Velký speciální problém – univerzálie
- C. Absolutní jsoucno (bůh) a jiná, podmíněná jsoucna
- D. Filosofické problémy s existencí absolutního jsoucna
 - a. Odlišnost – imateriální X materiální jsoucna
 - b. Absolutní vědění – předvídání a předurčení → determinismus vs. svoboda vůle
 - c. Absolutní moc – problém existence zla → potřeba *theodicey* (monismus, dualismus, nebo pluralismus?)

I. 3. Co vůbec je (existuje)? (Ontologie a metafyzika)

E. Prostor a čas

- otázka jejich reality, konečnosti, počtu dimenzí, šipky času

F. Trvání a utváření věci

- mereologie (= „nauka o částech“) – čím je konstituována věc?

G. Mentální a fyzické

- dualismus – problém interakce X redukcionismus – materialismus (fyzikalismus), nebo idealismus? (→ filosofie mysli!)

H. Problém existence vnějšího světa (co vše existuje?)

- solipsismus, simulace, virtuální realita

I. 3. A. Co je ontologie (metafyzika)?

- ontologie = „nauka o jsovcnu“ (o jsovcnu jakožto jsovcnu)
 - v krajní verzi o ničem jiném (Parmenidés)
- metafyzika = „za (ve smyslu „nad“) fyzikou“ (zabývá se tím, co přesahuje „fyziku“ jakožto disciplínu zabývající se pohybem materiálních těles)
 - klasický příklad – Aristotelés: nejobecnější počátky a příčiny všech jsovcen, druhy a hierarchie jsovcen (**substance** = samostatně existující věci, např. Vy, Váš počítač, Vaše bota, pes atd., a jejich **vlastnosti** = **akcidenty**, např. Vaše výška, barva Vaší boty, poloha Vašeho psa atd.), speciální nemateriální substance (první nehybný hybatel)
- Pro naše potřeby znamená „ontologie“ i „metafyzika“ totéž:
 - zkoumání jsovcna (jako jsovcna), jeho základních vlastností (např. složení, prostoročasový charakter), druhů jsovcen (např. zapříčiněná vs. nezapříčiněná, materiální vs. nemateriální), vztahů mezi těmito jsovcny, procesů, jimž jsou jsovcna vystavena
 - rozhodně velmi abstraktní disciplína, ale filosoficky nejzásadnější

I. 3. B. Od otázky „k čemu (něco je)?“ k různým druhům jsoucen

Vzpomínáte na otázku „**k čemu** je filosofie“?

Od této otázky můžeme příhodně vyjít směrem k ontologii či metafyzice:

- Tento kurz filosofie je vám užitečný k tomu, abyste mohli absolvovat studium.
- Absolvování studia vám bude užitečné k tomu, abyste dostali diplom.
- Diplom bude užitečný k tomu, abyste získali lepší zaměstnání.
- Lepší zaměstnání vám přinese vyšší mzdu.
- S vyšší mzdou budete moci například více cestovat.
- Budete-li více cestovat, budete mít více zážitků.
- Budete-li mít více zážitků, budete spokojenější.
- Být spokojenější vám pak bude k – k čemu vlastně?

Existuje nějaký poslední účel všeho lidského usilování, u něhož bychom se už nepotřebovali ptát, k čemu je?

Nějaký **poslední účel**, který by byl už **absolutní**, a tedy ničím nepodmíněný?

I. 3. B. Od otázky „k čemu (něco je)?“ k různým druhům jsoucen

a. Různá jsoucna

Než si položíme tu velmi atraktivní otázku, jak je to s takovým absolutním jsoucnem, bude užitečné si vysvětlit, co se vlastně tímto divným termínem – „jsoucno“ – myslí.

Joucno je jednoduše řečeno všechno, co má nějaký **podíl na bytí**, tedy co existuje.

A pokud se ptáte, co je to **bytí**, pak lze odpovědět: „jakási síla, intenzita, aktualita, která udržuje všechno v nějaké časové nebo prostorové určitosti.“

A co všechno tedy existuje/je jsoucí? Podívejme se na předchozí snímek:

- Samozřejmě vy (a také váš vyučující); ale také tento kurz filosofie; studium; mzda; cestování; zážitky; spokojenost.
- Tedy nejen „věci“ (fyzická jsoucna jako vaše tělo), ale také vztahy (např. student – vyučující), činnosti (cestování), stavy (spokojenost) nebo vlastnosti (např. zodpovědnost při studiu – tu určitě máte!).

I. 3. B. Od otázky „k čemu (něco je)?“ k různým druhům jsoucen

b. Velký speciální problém

Na tomto místě bude vhodné udělat malou odbočku k jednomu velkému ontologickému (či metafyzickému, ale dotýkáme se také filosofie jazyka) problému:

- Vy (každý z vás) zcela jistě existujete a lze snadno říct, kde se vy jakožto jsoucno nacházíte, kde tedy „jste“.
- Jistě také souhlasíte s tím, že každý z vás studentů je člověkem (nikdo jiný by nezvládl se registrovat v ISu...).
- Tedy musí existovat také „člověk“. Ale...
- ... kde (a jak) takový člověk existuje? To už není nikdo jediný z vás, vy všichni jste přece člověkem (jste lidmi). Co to tedy je ten „obecný člověk“?

- Jedná se o otázku existence obecných pojmů, *univerzálií* jakožto protějšku *jednotlivin*, individuů (každý z nás jsme jednotlivinou, individuem a spadáme do obecné kategorie „člověk“).

I. 3. B. Od otázky „k čemu (něco je)?“ k různým druhům jsoucen

b. Velký speciální problém

Ale jakým způsobem existuje člověk – nebo živočich, živý organismus, těleso atd.? Je to něco reálného, nebo je to pouze námi vymyšlená kategorie?

V dějinách filosofie se přišlo s následujícími odpověďmi:

- **realismus**: tyto kategorie (obecné pojmy, *univerzálie*) existují reálně a objektivně, ovšem v nemateriální podobě
- **nominalismus**: tyto kategorie jsou pouhá slova, jména (*nomina*), ale reálně neexistují
- **konceptualismus**: sice neexistují reálně, ale ani to nejsou pouhá slova jako pouhé libovolné zvuky, nýbrž se slovy je spojen určitý smysl či význam, myšlenka (*conceptus*)

„Ale kuš, to je jen takové nepraktické filosofické blábolení, dejte mi s tím pokoj!“ – To si myslíte? →

Stručné představení tohoto problému i základních typů odpovědí (a ještě něco navíc) nabízí tato scénka (<https://www.youtube.com/watch?v=WJQtOJ3YiRU>):

MUNI
ARTS

I. 3. B. Od otázky „k čemu (něco je)?“ k různým druhům jsoucen

b. Velký speciální problém

Pak uvažte, jak často ve své řeči používáte obecné pojmy (např. je spočítejte na tomto snímku!).

Když je tedy používáte – mluvíte o něčem, co existuje, a o tom, jak to existuje, nebo ne?

Jak tomu bude např. v těchto větách?

- Tři plus dva rovná se (tj. „je“) pět.
- Zodpovědnost je kladná charakterová vlastnost.

Ke které z výše uvedených variant odpovědi se tedy přikloníte?

I kdybyste se nechali přesvědčit, že se jedná o vážnou otázku, určitě se nepřikloníte k tak radikální odpovědi jako Platón (<https://www.youtube.com/watch?v=DXNibeVTnlw>):

I. 3. C. Absolutní jsoucno (bůh) a jiná, podmíněná jsoucna

Přicházíme k té atraktivní otázce:

- Existuje nějaké speciální absolutní jsoucno, u něž bychom se už nemuseli ptát, z jaké příčiny vzniklo, proč existuje či k čemu je užitečné, nýbrž které by samo bylo odpovědí na takové otázky?
- Hodilo by se to (filosoficky vzato), mnozí filosofové se pokoušeli jeho existenci dokazovat –
- ... ale žádný z důkazů není zcela přesvědčivý.
 - Jen pro zajímavost – standardně se rozlišují tři typy dokazování existence boha: ontologický (Anselm), kosmologický a teleologický (oba tyto poslední typy najdeme u Tomáše Akvinského).*
 - (To se už ovšem dotýkáme problematiky epistemologie – nauky o poznání a souvisejících problémech.)
- Ovšem i kdyby existovalo, budou s ním nemalé (opět filosoficky vzato) problémy. →

I. 3. D. Filosofické problémy s existencí absolutního jsoucna

a. Odlišnost – imateriální („ideální“) X materiální jsoucna

Velká většina filosofů se shodne na tom, že má-li nějaké takové absolutní a jedinečné jsoucno existovat, musí být nemateriální, a tedy nevnímatelné našimi smysly.

→ (metafyzický/ontologický) **idealismus** (= skutečnost nebo aspoň její základ a zdroj je nemateriální)
X

(metafyzický/ontologický) **materialismus** (= veškerá skutečnost je čistě materiální)

▪ Problémy:

- Ale jak to pak poznáme (viz opět ty nepřesvědčivé důkazy)?
- Může vůbec něco nemateriálního existovat?
- Jak by mohlo něco tak odlišného působit na materiální věci?

I. 3. D. Filosofické problémy s existencí absolutního jsoucna

b. Absolutní vědění – předvídání a předurčení → determinismus vs. svoboda vůle

Takovému výjimečnému jsoucnu se často připisuje výjimečné vlastnosti, např. absolutní vědění (**vševědoucnost**).

→ Pak ale předvídá (ví předem) všechny události, mj. naše jednání.

■ Problémy:

- Máme potom vůbec **svobodnou vůli** (tj. aspoň část našeho jednání závisí na našem vědomém a záměrném rozhodování), nebo je vše determinováno (určeno) bohem → **determinismus**?
 - Moderní verze problému: jsou všechny události ve vesmíru determinovány počátečními parametry a fyzikálními (chemickými) zákonitostmi, nebo se vědomý život může z takového determinismu vymanit?
- Pokud ovšem svobodnou vůli nemáme, jaký smysl mají jakékoli etické normy či příkazy (včetně těch od boha)?!

I. 3. D. Filosofické problémy s existencí absolutního jsoucna

c. Absolutní moc – problém existence zla → potřeba *theodicey*

Takovému výjimečnému jsoucnu se často připisují ještě další výjimečné vlastnosti, např. také absolutní moc („všemohoucnost“) a nejvyšší dobrotivost.

→ pak ale chce určitě jen dobro a má moc jej uskutečnit

▪ Problémy:

- Jak je tedy možné, že existuje zlo?
- Tím vzniká problém ospravedlnění takového jsoucna (boha) vůči výtce, že zapříčinilo zlo („*theodicea*“ = ospravedlnění boha).
- Možné řešení – existují dva takové významné principy, jeden (ten náš bůh) chce dobro, druhý (nějaký zlý oponent boha) zlo, proto spolu bojují se střídavými úspěchy → (metafyzický/ontologický) *dualismus*.
- Ovšem to *monisté* (např. křesťané) nepřijmou.
- Pro úplnost, třetí variantou je (metafyzický/ontologický) *pluralismus* – principů je ještě více.

I. 3. E. Prostor a čas

Otázka, zda existuje takové význačné jsoucno, byla důležitá zvláště v dobách, kdy bez něj nebylo možno vysvětlit mnohé přírodní děje.

To se s rozvojem novověké vědy mění a filosofie musí spíše skromně reflektovat vědecké poznatky vědy, případně na nich stavět. Proto se mění i problémy a otázky moderní ontologie.

Ta si klade např. otázky po charakteru prostoru a času:

- Jak vůbec existují? Nemůžeme ukázat na žádnou „věc“ a říct: „tady toto je prostor a tamto zase čas“.
 - **absolutní** pojetí času a prostoru (I. Newton): čas i prostor existují **nezávisle na čemkoli**, na pozorovateli i na věcech
 - **perceptuální** pojetí (I. Kant): čas a prostor jsou **naše (obecně lidské) formy vnímání** věcí a událostí, čas a prostor neexistují nezávisle na člověku
 - **relační** pojetí (G. Leibniz, speciální i obecná teorie relativity – moderní fyzika): čas i prostor jsou dány **vztahy mezi věcmi a událostmi** a závisejí na nich

I. 3. E. Prostor a čas

- Je prostor (a čas) konečný, nebo nekonečný?
- Kolik rozměrů má prostor? Jistě, v běžném životě 3 (délku, šířku, hloubku), ale podle některých kvantových teorií 7, podle jiných 11 a ještě podle jiných 27, a to vlastně dohromady s časem, protože je lepší hovořit o propojeném **časoprostoru** než zvlášť o čase a o prostoru.
- V prostoru můžeme jít tam i zpět – v čase nikoli. Čím je dána tato **šipka času**?

I. 3. F. Trvání a utváření věci (problém identity)

- Každá věc (tak velká, že jsme s to ji vnímat) je složená z více částí. Jak vysvětlíme, že je přesto jednou identickou konkrétní věcí?
 - Proslulý příklad – Théseova loď:
 - dřevěná loď z mnoha prken
 - po každé plavbě vyměníme jedno (poškozené) prkno
 - po určité době budou vyměněna všechna – a teď z těch poškozených znovu stejným způsobem sestavíme loď →
 - máme tu dvě lodi – která je tou původní lodí athénskému hrdiny Thésea?
- Teď to aplikujme na lidský organismus: Těžce zraněnému člověku lékaři nahradí poškozené části těla protézy – jak velkou část těla mohou nahradit, aniž by změnili identitu daného člověka?
- Řekneme-li, že identitu člověka tvoří jeho myšlenky a vzpomínky: Kolik myšlenek a vzpomínek 60letého člověka je totožných s těmi, jež měl v 10 letech?
- V čem tedy spočívá jeho totožnost a identita? (Uvažte právní důsledky tohoto problému!)

I. 3. G. Mentální a fyzické

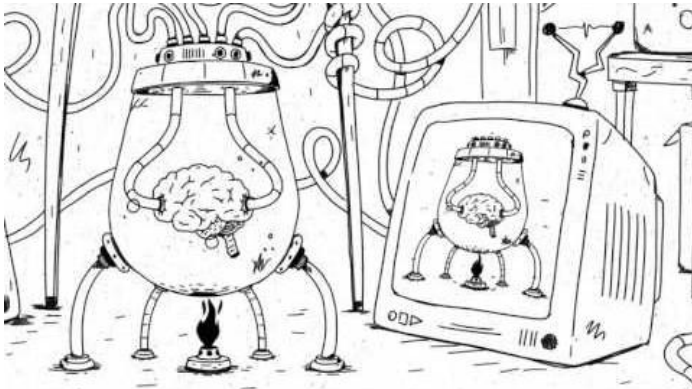
- Starý problém (viz otázka existence nemateriálního jsoučna), ale stále aktuální:
 - Jistě máme fyzické tělo.
 - Jistě máme myšlenkové (mentální) stavy – pocity, myšlenky atd.
 - Tyto dvě roviny se zdají být velmi odlišné, ale přitom propojené – úraz těla působí určité mentální stavy, určité mentální stavy působí pohyb těla.
 - Jaký je jejich vztah?
 - **Dualismus** (psychofyzický) – jedná se o zcela rozdílné druhy skutečnosti.
 - Problém: Ale jak potom mohou na sebe působit?
 - **Redukcionismus** – jedná se pouze o jednu a tutéž skutečnost.
 - Problém: Co redukuje na co? Dvě možnosti:
 - **idealismus** = principem všeho je myšlení či nemateriální princip
 - **fyzikalismus/materialismus** = všechny mentální stavy lze redukovat na stavy a vlastnosti mozku

I. 3. H. Problém existence vnějšího světa (co vše existuje?)

- realismus X solipsismus (idealismus) X skepticismus
 - (metafyzický) **realismus**: svět kolem nás zcela normálně existuje více méně tak, jak ho vidíme (velká většina filosofů)
 - **solipsismus**: existuje jen to jedno vědomí, které si právě uvědomuje tuto myšlenku (tj. jen jedna jediná osoba – právě Vy!; přesněji – jen Vaše mysl, „duše“), a vše ostatní existuje jen jako Vaše mentální stavy – G. Berkeley
 - (metafyzický) **skepticismus**: nelze rozhodnout, zda svět kolem nás skutečně existuje, nebo zda to jsou jen naše mentální stavy (např. stavy v mozku v kádi se živným roztokem a s připojením k počítači)

I. 3. H. Problém existence vnějšího světa (co vše existuje?)

- „Prosím? Mozek v kádi? To je pěkná blbost – tím se filosofie fakt zabývá?!“
 - ano, a je to opravdu seriózní problém, podívejte se na video!

Animované vysvětlení myšlenkového experimentu „mozek v kádi“
(https://www.youtube.com/watch?v=zO0sSJB1TrI&list=PL1NXgjXDUNJk_51d5AJzCj0RI7avL5E9W&index=8)

- Jistě víte o **virtuální realitě** – to je simulace určité reality. Pravda, nedokonalá.
- Ale jak budou vypadat naše, lidské, **simulace** reality třeba za tisíc let?
- A co když ve vesmíru je o milióny let pokročilejší civilizace, která také vytváří simulace?

I. 3. H. Problém existence vnějšího světa (co vše existuje?)

- Není pak celý náš svět spíše simulace než „realita“?
 - Uvažte – jedna jediná vyspělá civilizace může spustit stovky, tisíce, milióny a ještě mnohem více simulací současně.
 - Co je tedy pravděpodobnější – že **jsme „reální“**, nebo že **jsme simulace**?
 - A můžeme to vůbec poznat?!
 - (Jak vidno, tyto ontologické otázky jsou neodlučně spjatý s epistemologií.)

Shrnující otázky

- Čím se zabývá ontologie?
- Co je „jsoucno“ a co „bytí“?
- Co jsou univerzálie a jaké jsou standardní koncepce způsobu jejich existence?
- Jaké vlastnosti filosofové obvykle připisují absolutnímu jsoucnu (bohu) a jaké filosofické problémy jsou s těmito vlastnostmi spjaty?
- Co v ontologii znamená materialismus a idealismus?
- Jaký problém se objevuje, připíšeme-li bohu vševědoucnost?
- Jaký problém se objevuje, připíšeme-li bohu všemohoucnost?
- Jak vypadá *theodicea* v podání metafyzického dualismu?
- Který důkaz existence boha je zcela přesvědčivý?
- Jaké pojetí času a prostoru je typické pro moderní fyziku (a na ni navazující ontologii)?
- Pomocí jakého proslulého příkladu je vysvětlován problém identity věcí?
- Jak se ontologický problém identity věcí dotýká lidského života?
- Co je solipsismus a jak byste jej odůvodnili (kdybyste to měli za úkol)?
- Žijeme v „realitě“, nebo v simulovaném vesmíru?

Na viděnou příště v MS Teams!

M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A